

թէ տասը տարի ետքը նորէն այցելեց հին: Գործք Առաքելոցէն գիտենք թէ կեսաբիոյ մէջ երկու տարուան բանտարկութենէ ետքը զատավարութեան համար Հռովմ տարուած էր: Հաւանական կը թուի որ Գործք ԻԸ. 30ին մէջ յիշուած երկու տարուան բանտարկութենէ ետքը ազատ արձակուած ըլլայ եւ շարունակած իր առաքելական գործը հաւանաբար Գաղատիոյ եւ մասնաւորապէս կրիտէի եւ Փոքր Ասիոյ մէջ: Ան իր վերջին ճամբորդութեան ընթացքին կը թուի Տրովպոյէն անցած ըլլայ Միլիտոս եւ անկէ ալ Կորնթոս (Բ. Տիմ. Դ. 13-20): Իր մտադրութիւնն էր անցնիլ Նիկոպոլիս Խալքիոյ նաւահանգիստը (Տիմ. Գ. 12), հաւանաբար հոս է որ կը ձերբակալուի նորէն եւ Հռովմ կը տարուի իր վերջին դատավարութեան եւ մահուան համար: Երեսուն տարիներ ետքը նորէն խռովութիւններ կը ծագին Կորնթոսի մէջ Եկեղեցւոյ հովիւներ ընտրելու վերաբերմամբ, եւ առիթ կուտայ Հռովմի եպիսկոպոս Կղեմէսին գրելու իր թուղթը՝ որ առաքելական շըրջանէն մեղի հասած ամենահին յիշատակաւ բաններէն մէկն է:

Ս. Վ. Մ.

ԴԷՊՐԵՐՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿՐՈՒԹԻՒՆԸ

50 բուլն, Կորնթոսի եկեղեցին հաստատուիւր:
52 յ. Ս. Պօղոս կը մեկնի Կորնթոսէն եւ Ապոլոն կը հասնի հոն:

52-55 Ս. Պօղոս Եփեսոսի մէջ:

54 (ամառ). Գղատացւոց օտնէն հեղեկութիւններ կը օտւին երկապառկութեանց եւ անբարոյականութեանց վերաբերմամբ: — Տիմոթէոս Մակեդոնիա կը գրկուի անկէ Կորնթոս անցնելու նպատակով: — Առաքիմ Թուղըր կը սկսի:

54ի վերջեր Սեփաքետ Փարմասոս եւ Ախայկոս Եփեսոս կը հասնին: Իրենց հետ բերելով Կորնթոսի եկեղեցին ճամակ մը, որով լուսաբանութիւններ կ'ազելին կարգի խեղդիմեռու նկատմամբ:

54ի վերջեր, կամ 55ի սկիզբներ Առաքին Թուղըր կը լնցնէ եւ կը դէկէ:

55ի (ամառը) «Տիմուր այցը» անյաջող եւ խիստ Թուղըր:

55ի վերջեր Ս. Պօղոս Եփեսոսէն կը մեկնի Տրովպոյ եւ Մակեդոնիա: — Յաւատարմ Թուղըր (Բ. Կորնթ. Գ. 1.) գրուած Մակեդոնիայէն:

55ի սկիզբէն մինչեւ Զաքիլ՝ Ս. Պօղոսի երբեք այցը Կորնթոսցիներուն:

56ի Պենտեկոստէին հանգստանալու զրամը կը մատուցի Երուսաղէմ աղագներուն:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿՐՈՒ ԷԵՏ

«Վարդան քաջ նահապետ որ վաճենցեր գրեմարմն, վարդապոյն արեւմտոյ քաջակցեր զկնիդեցի»:
ՇԱՐԱԿԱՆ

Տօնը որուն մտածուածով կը լեցուինք նորէն, խոր է ու ընդարձակ, զի ասով մենք կը դիմաւորենք մեր պատմութեան դարաւոր իրագործումը: Դարեր շինեցին այդ ոգին, որ կը նորոգէ մեր կեանքը աւելին օր, բարձրօրէն մեզի շահեցնելու խորհուրդով, հակառակ տաժանելի պայմաններու հարկադրանքին:

Աւարայրը ուղղամալար մը չէ լուի, աւելին չէ անոր զաղտնիքը, անկիւս ուղղական ինչ է ու ունի զմեզ երկնքին տանելու անոր խորհուրդին խառնելու համար: Աւարայրի կարմիր շարանը, հերոսներու շարան մը չէ միայն, այլ ԵՐԱՐԵՐԵՐ, այսինքն մարդերու՝ քրոնջ աւելի մօտ են երկնքին: Այս պատկերն ու մտածումը զմեզ որ զինելու իրարու բաղխող ըմբռնումներու դիմաց, երկու զիրար վանող քաղաքակրթութիւններու եւ ապրումներու առջեւ: Անոնցմէ մէկին ձգտումն է հոգեկանը գերադասել նիւթականին, իսկ միւսին նախ նիւթականը փրկել: Առաջին տեսակէտի մարդերն էին Վարդանանք, երկրորդին՝ Վասակնանք:

Պատմութիւնը ողորդական պայքարն է ճիւղին եւ հոգիին, զաղափարին եւ եսին, ու պատմութիւնը բնաւ պիտի չկրնայ լուծել այս պայքարը: Ի՞նչ փոյթ թէ պատմութիւնը անողոք է միշտ վերին, բարձւաբարձր արժէքներուն, Վարդանանք հոգեկանը փրկելու հետամուտ եղան, զայն նըկատելով աւելի էական, ու չսխալեցան աւելին: Ու հայը չէ սխալած, երբ Վարդանանք ողբով եւ օրինակով է շարժեր:

Արեւելեան, ինչպէս նաեւ արեւմտեան մեծ պետութիւնները, անոնք որ նիւթականը հետապնդելու հետամուտ եղան, կորսւցնուցին: Հոգեզէն տարրին գերազանցութիւնը, անոր պաշտամունքն է որ վեր կը բռնէ ժողովուրդները, բարեբախտաբար մենք մին եղած ենք այն ժողովուրդներէն՝ որ մարմնէն աւելի հոգիին ապան ենք ըրեր մեր պատմական բովանդակ կեանքի ընթացքին:

Պատահամար չէ որ մենք առաջին քը-
րիստոնեայ ժողովուրդը եղանք և ղէնք
վերցուցինք Քրիստոնէութիւնը պաշտպա-
նելու համար: Նրաթիականն ու գերբնականը
հակազդեր մարզեր մնացին միշտ հայ հոգիին
թէ իր գրականութեան և թէ իր պատմու-
թեան մէջ: Աւարայրը հոգեկանին յաղթա-
նահէն է վարմանակներն վրայ, ուր մարդիկ-
ները կը գառնան սուրբեր: Աւարայրի գո-
յամարաբը գիտակից մահով մեղեցելու կոխ-
ւմն եւ: Ժողովուրդները կրնան ապրիլ դա-
րերով, առանց հասնելու այս գիտակցու-
թեան: Կրօնք մը քաղաքի մը սակայն
նոր գլխադնով և նկարագրով կը հանդերձէ
զանգուածը և ծնունդ կուտայ մշակոյթի
և ոգիին, յարգութեամբ անոր ապագայի նա-
ման: Մեզի համար Քրիստոնէութիւնը այս
դարձապէտը եղաւ, իսկ անոր սրտառու և
գիտակից արտայայտութիւնը Վարդանանց
պատերազմը:

Ոչ մէկ ժողովուրդ գուցէ պատմու-
թեան մէջ մղած է այն անօրինակ պայ-
քարը՝ զոր մղած ենք մենք մեր հոգեկան
ու ժառանգ երջանկութեան ի խնդիրք: Ա-
րեւելքի և Արեւմուտքի պայքարը ոչ մէկ
անդ առջափով ընդլայնած է սահմանները
պատմութեան արիւնքոտ արամային: Վար-
դանանց պատերազմը մարմնական կռիւ
չէ, առջ հոգեւոր առաքելութեան մեծա-
գործութիւն մը, ինքզինքը իրագործելու
կերպ մը, գլխադնով, շուտաւորելու և
այնպիսիպելու հալուն մարտիրոս ոգին:

Սահմանութիւնն ու դիւանագիտութիւնը
յանուն օրուն կը խօսին քողոր ժամանակի
աշխարհազարները, տեսարանները, լի-
անգամ փրկարար է, որը վտանգը իր սահ-
մանները լայնած ժեզի է ժառանգը: Ամէն
դար իր Վառանգը ունի ք համակերպութեան
և ստանալու հարկ մարզը: Գեանեցիի,
չօսփելիի մարզը: Յակնա հերոսներն ու
սուրբերը վեր են իրենց ժամանակէն, ու
Վարդանանց հերոսներ աւ սուրբեր էին:
Վարդան ապագային կը նայէր, իսկ Վա-
ռանգը՝ անցեալին: Աւարայրը նայելին է մեր
պատմութեան, ուղիղութեամբ մեր հոգիին: Նիւ-
Վաստակին դէմքը ան փնտրելի աչք հայելին
մէջ, վառելի ան հագնալակ արտայայտու-
թիւնը անեղան ան ոգիին՝ որ մեր պատ-
մութեանն է ք ինչպէս մեր ներքին այնպէս
ալ արտաքին ճակատներուն վրայ:

Նրբ կը կենանք այսպէս այս մեծ շար-
ժումին գիմար, որուն շարժառիթները ինչ-
պէս ըսինք ոգեկան են գերբնականօրէն, մեր
ժառանգութիւն առջեւ կը կենայ դէմքը այն
մարդուն՝ որ ոգին եղաւ այդ սխրագործու-
թեան: Դիւրին չէ այսօր այդ աշխատան-
քը, քանի որ մենք մարդերը կը չափենք
արդի չափանիւթերով: Ի՞նչ դժբախտութիւն
որ մեր դարը ճշմարիտ հերոսներու դարը
չէ, այլ շրջանը ոսկիի, անգլիութեան, խա-
բէութեան և անսփոփ թշուառութեանց:
Այս կերպով կենալ մարդու մը դէմ որ հիւզ
հակառակ արժէքներով կը փայլի մեր պատ-
մութեան մէջ, գիւրին չէ:

Բաջուսութիւն, գոհողութիւն, ասպետա-
կան ոգի, խանգ և խոր քաղիքնասիրութիւն,
ահա իր դէմքը թորինդ իշխաւոր գիծերը:
Պղտիկացեցէ այս առաքելութիւնները, ու
մենք կ'աւանանք հայ շինականը, միշտ
կորեարը նախարարը, կղերականը: Աւել-
ցուցէ որակը անոնց՝ ու կ'ունենաք Վար-
դան, Անդրանիկ և Նամանկը: Յարգ ըսած-
ներս կը վերաբերին Վարդանի ունեցած
մարդկային առաքելութիւններուն, սա-
կայն ասոնք կ'աղուորանն ու կը պսակ-
ուին մանասանդ, սուրբի մը հասկացողու-
թեան և մտածումին մէջ:

Վարդանը հերոս մը չէ միայն, այլ
նաւ սուրբ մը, որ իր ժողովուրդին փրկ-
ութիւնը չի կապեր Նիւթական պայմանե-
րուն և մարդկային առաքելութեանց, այ-
սու ան կը տարբերի պարզ հերոսին և կը
դառնայ սուրբը ոչ ինքզինքը անսնայաւու-
կելու, անուանին քալիք նպաստին բանալու
արուեստը ունի: Մին որ իր մարդկայինէն
կը պահանջէ աւելին, կտոր կտոր շինելու
իր երազը: Վարդան ունէր այդ յայտնա-
տեսութիւնը որ ապագայով է պայմանա-
ւոր: Այլապէս քառասուն տարի քանակին
վարդը զօրապէս գիտէր թէ ինչ տեսակ
ուժի դէմ էր որ կը հանէր իր ժողովուրդ-
դին ակար ուժերը: Մեր օրերու պատմա-
բանները տարտամ ու սխալ կը կենան իր
պատմութիւն դէմ: Սխալ է Վարդանին իրաքա-
քը կապել նահապետութեան ետամոլ դիւշին:
Ե կամ սխալ ռազմապարտութեան և արհա-
ծախնդիր ոգիին: Վարդան կը զգայ հեղե-
ղումը իր հոգիի ուժերուն, անկարելի կա-
րելին զգացող ոգին, իր դարէն դուրս աս-
որում ընող ոգին, մարդկային կարելիաւ

թեննէն դուրս գերագոյնին հասնող ոգին։ Այսպէս միայն կարելի է ըմբռնել Աւարայրի հերոսը, որ կը խօսի մարդկօրէն, բայց կը տեսնէ աստուածօրէն։ Իր մահը ցոյց տուաւ թէ ճշմարիտ էր իր տեսածը։ Մեր ցիդին կեանքը գինն է այդ տեսիլքին։

✱

Եկան դարեր մութ ու արիւնոտ, հայ ազատութեան ծիրանին պատառ պատառ ինկաւ թշնամիներով ոտքին ներքեւ, յաճախ իր ծաղկեցումն մէջ ծրարելով արցունքն ու արիւնը սերսէնդներու։ Սակայն Վարդանանց ոգիին բոցը միշտ բեկիկեցաւ դարերու և Խորհունդներու դիմաց, չուսուռորելով մեր հերոսական յուշերը և գալիք վաղորդայններու յոյսերը։

Վարդանի յիշատակը մեզի համար անծանօթ զինուորին քերեզմանը եղաւ, յանր համար Վարդանը հայ ժողովուրդի համար անհատ մը չէ, այլ մարմնացումը մի հզօր և անստուն ազգագրաբար։ Զանգուածները մանուկներու նման կը սիրեն վառ գոյները, պատմութեան Վարդանին հազցուցած արեան ծիրանին այդ կախարդական հմայքովն է խօսած միշտ մեր ժողովուրդին, համապատասխան իր դարմառ իղձերուն, ձրգունութեան, ազատութեան, արդարութեան և իրաւունքի ծարաւ իր հոգիի պահանջներուն։ Ժողովուրդներու պաշտամունքին կ'արժանանան անոնք միայն՝ որ իրեն համար գոհուիլ գիտեն, որ իր արդար գատին համար կը նահատակուին։

Մեր ժողովուրդը նախապէս իրեն պակասող ուրիշ մեծ ժողովուրդներու յատուկ մեծութիւններու, արդարութեան զգացումին ողբերգական ժէրն է ունեցած միշտ։ Մեր բոլոր ոգորումները, Դ. դարէն սկսեալ մինչև Ի. դարը՝ այս զգացումին արտայայտութիւններն են։ Մեր զրկանութիւնը, մեր աղօթքները, մեր ապագային վերաբերող բոլոր երազները այս մտածումին և զգացումին տրոփն ու կնիքը ունին իրենց մէջ և իրենց վրայ։ Աւարայրը մեծագոյն փաստերէն մին է մեր այդ զգացումին, այսինքն ներքին ազատութեան այդ պահանջին։

Պատմութիւնն ու կեանքը իմաստ չեն ունենար եթէ անոնց պակսի ոգի, հաւատք

և երազ։ Դուրս հանեցէք պատմութենէն, Մովսէսի հաւատքը, յոյներու ճիգը, Մեծն Աղեքսանդրի երազը, Գողգոթան, Բանաստեղծին երգը, և ժողովուրդներու զաղափարի մը համար հղած մարտիրոսութիւնը, և մենք կ'ունենանք հողի, քարի, և բլուռակալութեան թագաւորութիւնը, հէքեթի, զլինձէ քաղաքը, և կախարդուած աշխարհները, ուր հողին կը մօի կեանքի պակասէն։

✱

Անշուշտ թէ պատմութիւն չինողը կանգունածը չէ, այլ տփ մը ընտրեալներ, որոնք կը կոփեն ու կը կռնեն ազգերու ճակատագիրը։ Մեր պատմութիւնը ոչ միայն Ե. դարուն, այլ բոլոր ժամանակաշրջաններուն ունեցած է նախախնամական դեր կատարող այդ քիչներէն։ Դ. դարու սկիզբը Ս. Լուսաւորիչ և իր սքանչելի տոհմը, Ե. դարու սկիզբը Ս. Սահակն ու Մեսրոպը, անզուգական զոյգը, նոյն դարու կիսուն Վարդանանք, և անկէ վերջ բոլոր այն ընտրեալները որոնք ծանօթ են մեր տոհմային պատմութեան մէջ իբր նաբեկացի, Շնորհալի, Դաւիթ Պէկ և Փարայէլ Սրբի, կատարած են նախախնամական այդ գերը և որոնք այնքան գեղեցկօրէն կը զարդարեն մեր պատմութեան պատկերասրահը։

Պատմութիւն չունեցող ժողովուրդները երջանիկ են ըսուած է, ինչ սինիք ու յիմար մտածում։ Սակայն պատմութիւն ունեցող ժողովուրդները մեծ են, իսկ անոնք որոնց պատմութիւնը ողբերգական եղած է, անոնք գերազանց մեծերն են անառարկայ։ Վարդանանց արարքը և նման բոլոր սխրագործութիւնները մեր պատմութեան, անմեղ վկայութիւններ են այդ մեծութեան և հաւատքին։

Ե. Վ. Տ.

